

آخر و عاقبت تولید

زیر پوست اقتصاد

مصاحبه اختصاصی «اقتصاد ایران» با دکتر محمد نهبان، رییس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران

اقتصاد ایران: هدفمندی یارانه‌ها به هر ترتیبی که بود اجرایی شد. عواقب مثبت و منفی این طرح را بر تولید چگونه می‌بینید؟

با استفاده از تحلیل اثر (Impact Analysis) در اقتصاد و مدیریت، می‌توان در دو سطح بنگاه و اثر بخشی به تحلیل موضوع پرداخت و با تجمیع این دو ارزیابی کاملی از اقتصاد به عمل آورد. موضوعی که در ابتدا باید به آن اشاره کرد، این است که حرکت در جهت هدفمندی یارانه‌ها، ریشه در واقعی کردن قیمت‌ها، امکان دادن به مکانیزم بازار و تخصیص بهینه منابع دارد. به همین سبب، در تحلیل آثار مثبت باید مراقب این باشیم که در شیوه اجرا تا چه اندازه توانسته‌ایم به اصل و منطق آن وفادار بمانیم. یعنی چه مقدار توانسته‌ایم به بازار رقابتی نزدیک شویم.

اجرای این طرح، لزوم برخورداری از مکانیزم بازار رقابتی را یادآور می‌شود و بر این نکته تأکید می‌کند که نباید قیمت‌ها در یک بازار انحصاری (چه دولتی، چه شبه دولتی و چه خصوصی) تعیین شوند.

برای آن که ببینیم آیا اقدامات ما در مسیر رقابتی‌تر شدن بازار قرار گرفته‌اند یا نه، باید شاخصی را ملاک ارزیابی قرار دهیم که درجه رقابتی و رشد بازارهای ما را اندازه‌گیری کند. برای این موضوع هم باید بررسی کنیم که آیا توانسته‌ایم از اتلاف منابع به سمت تخصیص بهینه آنها حرکت کنیم یا خیر؟ به بیان بهتر باید گفت تا ناکارآمدی‌های استفاده از منابع را از بین نبریم، نمی‌توانیم در مسابقه جهانی بهره‌وری، رتبه درخوری را کسب کنیم. در این رابطه نباید فراموش کنیم که وقتی قیمت تمام شده به دلیل اتلاف منابع بالا باشد و انگیزه تولید برای بهبود به دلیل واقعی نبودن علایم

یارانه را به تحقیق و توسعه - نه مصرف - اعطا می‌کنند. آنها بیشترین هزینه‌هایشان را در تکنولوژی‌های نوین انجام می‌دهند. اهمیت این بخش به گونه‌ای است که حتی در مقررات سازمان تجارت جهانی، اختصاص یارانه به تحقیق و توسعه استثنا برشمرده شده است.

البته ممکن است بنگاه و یا حتی بخش‌هایی دیگر وجود داشته باشند که توجیه اقتصادی خود را از دست بدهند که باید برای آنها سیاست "حمایت‌های دوره انتقال" را فراهم نمود. یعنی نیروی کار آنها آموزش ببیند و سپس به بنگاه سود آور انتقال یابد. خود بنگاه، سرمایه‌گذاری و تجهیزات آن هم باید در یک شکل کاملاً "پرستاری شده" انتقال یابند. منظور این حرف آن است که نباید الان که طرح به اجرا درآمده، کار را تمام شده تلقی کرد، بلکه باید نگران اتفاقاتی که در زیر پوست اقتصاد می‌افتد - و لزوماً تجلی اجتماعی یا سیاسی ندارند - بود.

این اتفاقات زیر پوستی به این ترتیب خواهند بود که مثلاً یک بنگاه به دلیل افزایش هزینه‌ها و ورودی‌های تولید خود، توجیه اقتصادی‌اش را از دست می‌دهد و این به یک خاموشی ساکت منجر می‌شود. درست است که کسی از آن مطلع نمی‌شود، اما اقتصاد در آینده از چنین اتفاقاتی آسیب خواهد دید و به تبع آن، بیکاری‌های پنهان به وجود می‌آیند. اینجا است که ضرورت مراقبت‌های طبیعانه مشخص می‌شود. در این خصوص، دستگاه‌های مسئول صنعتی ما باید بنگاه‌هایی را که با مشکل مواجه می‌شوند شناسایی کرده و در پی حمایت معقول از آنها باشند، نه این که بگوییم مشکل بنگاه، مربوط به خودش است و خود باید آن را رفع کند.

اگر چنین عقایدی داشته باشیم، ممکن است بنگاه سطح تولید خود را پایین آورد و در منحنی عرضه به جایی پناه برد که قیمت‌های جدید، تولیدش را توجیه پذیر می‌کنند. عاقبت چنین کاری هم آن خواهد بود که بخش زیادی از مصرف داخلی از طریق واردات تأمین می‌شود که نتایج آن نیازی به تفسیر ندارند.

اقتصاد ایران: چه موارد دیگری را باید برای به حداقل رساندن تبعات این طرح مد نظر قرار دهیم؟

پس از مرحله آغازین هدفمندی، باید مزیت‌های سرمایه‌گذاری را در ایران شناسایی کنیم. هر کشوری در بطن اقتصادی خود از یک مزیتی برخوردار است. نباید از این مسئله غافل شویم که در کشور ما، قیمت ارز آنقدری، نقش تعیین‌کننده‌ای در توجیه سرمایه‌گذاری داشته است. در نتیجه باید این را مد نظر قرار داد که وقتی این مزیت را برمی‌داریم، آیا وجه جدیدی را برای سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشور قرار می‌دهیم یا خیر.

امروزه بسیاری از کشورها که مزیت انرژی هم ندارند، قیمت‌های پایینی را برای انرژی جهت تولید در نظر می‌گیرند. باید برای سرمایه‌گذاری که در منطقه مکان یابی

قیمتی و عدم حمایت از ابتکار و اختراع، وجود نداشته باشد، طبعاً نمی‌توان به هدف ارتقای بهره‌وری دست یافت.

اقتصاد ایران: در کنار عواید این طرح، هزینه‌های آن را چگونه تحلیل می‌کنید؟

ممکن است برخی از بخش‌های ما که از توجیه اقتصادی برخوردار نیستند، با اجرای این طرح آسیب ببینند. نکته مهمی که باید به آن توجه کنیم این است که در سطح بخشی، نباید از اقدامات حمایتی دولت غافل شد. در دنیای امروز، علیرغم شعارهایی که در خصوص اقتصاد رقابتی بیان می‌شوند، همواره دولت‌ها بیشترین حمایت‌ها را از اقتصاد و بنگاه‌های داخلی خود انجام می‌دهند. حال اگر نتوانند از شیوه‌های تعرفه‌ای استفاده کنند، از شیوه‌های غیرتعرفه‌ای همچون تزریق‌ها - که بعد از بحران جهانی شاهد شیوع بیشتر آنها بوده‌ایم - استفاده می‌کنند. به همین دلیل است که می‌گویم نباید از حمایت استراتژیک دولت از بخش‌ها در مدیریت اقتصاد ایران غافل شد.

البته بین این حمایت استراتژیک و حمایت کور از بنگاه‌ها تفاوت‌هایی وجود دارند. در حمایت استراتژیک، دولت توانمندی و اقتصادی بودن آن بخش را مورد حمایت قرار می‌دهد، نه آن که از بنگاهی در برابر بنگاهی دیگر، بدون آن که این پشتیبانی به توانمندی بنگاه بی‌انجامد حمایت کند. برای آن که حمایت‌ها موفقیت‌آمیز باشند، باید هدفمند و زمان‌دار باشند. منظور آن است که حتی باید یارانه‌های صنعتی و تولیدی ما هم هدفمند باشند. برای این کار لازم است مثلاً بخش‌های تحقیق و توسعه کشور مورد حمایت قرار گیرند.

در اقتصادهایی مثل آمریکا، ژاپن و فرانسه، دولت‌ها

اقتدار کم‌درآمد و لزوم حمایت از آنان یارانه ملی-نقدی

آیا توزیع پول نقد، روش درستی است؟

تاکنون در کشورمان پرداخت یارانه به صورت "ملی-کالایی" صورت گرفته است، به طوری که گونه‌هایی از کالاهای عرضه شده در کشور از جمله نان، شیر و حامل‌های سوخت تا همین چند هفته پیش و کالاهایی همچون سیمان، پودر رختشویی و امثال آن در سنوات گذشته، از یارانه‌های مصرفی برخوردار بوده‌اند. اما اکنون که قیمت‌ها آزاد شده‌اند، شاهد پرداخت یارانه "ملی-نقدی" به مردم هستیم که در اصل موضوع، تفاوتی ایجاد نکرده است. حال اگر گفته مسؤولین را که معتقدند ارزش یارانه‌های نقدی که به خانوار تعلق می‌گیرد، بیشتر از هزینه‌های ناشی از هدفمند سازی است، مبنای تحلیل خود قرار دهیم، باید گفت که در این بین، تنها حمایت‌ها از بنگاه‌های اقتصادی کاهش یافته‌اند.

چرا پول نقد؟

برای آن که ببینیم چرا دولت پرداخت یارانه نقدی را نسبت به یارانه کالایی ارجح می‌داند، باید دو مسأله را در نظر بگیریم. بحث اول توهم پولی است. البته این که عموم مردم متوجه افزایش قیمت‌ها و کاهش درآمد حقیقی خود می‌شوند مطلب درستی است، اما تجربه نشان داده که اقشار و دهک‌های درآمدی پایین و متوسط در کشور ما، همواره سعی می‌کنند خود را با شرایط جدید وفق دهند. اقدام دولت برای پرداخت نقدی یارانه‌ها هم با همین منطق قابل توجیه است. یعنی دولت با پرداخت پول نقد به مردم و به موازات آن، جلوگیری از افزایش قیمت‌ها در کوتاه مدت، سعی دارد علاوه بر کاهش انتظارات تورمی ناشی از اجرای آزاد سازی قیمت‌ها، تا حدی رضایت عمومی را هم جلب کند. برنامه‌ها و توصیه‌های دولتمردان و مسؤولان اجرایی کشور مبنی بر قناعت و صرفه جویی مردم پس از اجرای این طرح - فارغ از آن که این قبیل پیام‌ها جهت اصلاح الگوی مصرف کارساز هستند - تأییدی بر گفته فوق است. مسأله بعد، رجحان و برتری ذاتی پول در قیاس با سایر کالاها در اقتصاد است. به طور کلی و در شرایط برابر، به دلیل آن که با یک میزان پول می‌توان یک کالا با همان ارزش و یا کالاهایی دیگر را خریداری کرد، پول مطلوبیتی بیشتر از خود کالا دارد. دو دلیل مذکور تا اندازه‌ای می‌توانند از بُعد تئوریک، این اقدام

کنیم و تکنولوژی جدید را برای صنعت بهینه سازی نماییم تا با افزایش راندمان مصرف سوخت، افزایش قیمت انرژی، مشکلی برای تولید کننده به وجود نیاید. به قول معروف، باید به جای دادن ماهی به مردم، به آنها ماهیگیری یاد بدهیم.

اقتصاد ایران: با توجه به این وضعیت، شرایط اقتصادی و رقابتی بنگاه‌ها در سطح بین‌الملل چگونه خواهند شد؟

اگر مقصود شما از رقابت، قیمت کالاها و خدمات است، قطعاً با هدفمندی یارانه‌ها، قیمت تمام شده افزایش می‌یابد و این مسأله به صورت مستقیم و غیرمستقیم هزینه‌های تولید را افزایش می‌دهد. اما اگر همزمان با افزایش هزینه تولید، راندمان و بهره‌وری هم افزایش یابند، در میان مدت و بلند مدت شاهد جریان بخشی از این کاهش رقابت پذیری خواهیم بود.

در کوتاه مدت، اگر قیمت‌ها بالا روند و ما اجازه افزایش قیمت‌های فروش را ندهیم، در بازارهای صادراتی خود با مشکل مواجه می‌شویم و اتفاقاً در چنین زمانی بیش از همیشه نیازمند بسته‌های حمایتی صادراتی هستیم. این بسته‌ها می‌توانند در قالب سیاست‌های اصلاح ارزی و یا تزریق‌های هدفمند صورت گیرند تا از این طریق، بازار صادراتی کشور حفظ شود.

اقتصاد ایران: آیا اصلاً بنگاه‌های داخل کشور، کشتن چنین افزایش قیمت‌هایی را دارند؟

بسیاری از تولیدات ما متکی به بازار داخلی‌اند و تا زمانی که بتوانیم بازار داخلی را با ابزار اقتصادی و غیراقتصادی کنترل کنیم، این اثر به فوریت ملاحظه نمی‌شود. یعنی می‌توان با دیوار تعرفه همچنان این بازار را برای بنگاه داخلی حفظ نمود. البته تداوم این عمل، شیوع قاچاق را به همراه خواهد داشت و در میان مدت جواب نخواهد داد، ولی در کوتاه مدت می‌توان جلوی این آسیب را گرفت. مثلاً در برخی صنایع از جمله غذا، تعدادی از صنایع شیمیایی، لوازم خانگی و به طور کلی هر صنعتی که قابلیت کنترل مرزی داشته باشد، امکان کنترل آن بیشتر است. اما در صنایعی که بازار عمده صادراتی دارند، باید با احتساب بسته‌های حمایتی از آنها حمایت کنیم.

اقتصاد ایران: متشکریم. ■

اقتصاد ایران: با توجه به اجرای این طرح و فضای نامناسب کسب و کار، چه اقداماتی در این حوزه باید صورت پذیرند؟

مؤلفه‌های اندازه‌گیری فضای کسب و کار در شاخص‌های اقتصادی معلوم‌اند. کاری که هر ساله مجمع جهانی اقتصاد برای کشورهای جهان انجام می‌دهد

و خوشبختانه امسال هم برای اولین بار کشورمان در این گزارش وارد شده و نقاط ضعف و قوت‌مان در آن بیان گردیده، مجموعه‌ای از مؤلفه‌های مذکور را مورد بررسی قرار می‌دهد. ما باید به طور جدی روی مؤلفه‌های این گزارش و نقاط ضعفمان کار کنیم. علاوه بر این، باید دست مدیریت را در ایران باز کنیم و اجازه واکنش سریع به آن بدهیم. یکی از دلایلی که باعث می‌شود مدیریت دولتی کارآمد نباشد همین عامل است که اجازه واکنش سریع را نسبت به مسایل ندارد. دلیلش هم آن است که مدیر دولتی به یک سری از قوانین و مقررات پایبند است. در نتیجه به دلیل آن که فرآیند انتقال شرکت دولتی به شبه دولتی در یک سلسله مراتب دولتی صورت می‌پذیرد، کارایی چندان زیادی حاصل نمی‌شود. ما باید به مکانیزم بازار روی بیاوریم و فراموش نکنیم که بکارگیری مکانیزم بازار از طریق مکانیزم سلسله مراتب - به برگرفته از فعالیت‌های دولتی است - حاصل نمی‌شود.

اقتصاد ایران: آیا پرداخت نقدی یارانه‌ها ناقض هدف اصلی طرح نیست؟

در این خصوص، دو جنبه را باید مد نظر قرار داد. یکی این که در اصلاحات اقتصادی نباید ملاحظات اجتماعی را نادیده گرفت و باید دغدغه اقشاری که نمی‌توانند خود را با شرایط جدید انطباق دهند در نظر گرفت. یعنی باید یک سری از مردم را مورد حمایت مرحله‌ای قرار داد تا آنها بتوانند به مرور زمان خود را با شرایط جدید تطبیق دهند. اما این حمایت نباید به نحوی باشد که مجدداً یک هدر روی در منابع جدید به وجود آید، بلکه باید با عبور از این حداقل، بین گزینه‌های مختلف که برای توانمندی اقتصادی مؤثرند، بهترینشان را انتخاب کنیم. با چنین دیدگاهی، باید منابع بیشتری را به تولید اختصاص دهیم، اشتغالزایی